

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Amstelcampus
Stadsdeel Oost**

BO 10-074 Amsterdam 2010

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
2.6 Situatie plangebied Amstelcampus	9
3 Natuurlijk landschap en historie	10
3.1 Geomorfologie en bodem	10
3.2 Historie algemeen	10
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	11
3.3.1 Verstedelijking	13
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	14
3.4.1 Bodemopbouw	15
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	18
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix: beleidsvarianten en stroomschema archeologie BMA	22

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van het stadsdeel Oost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het nieuwe bestemmingsplan Amstelcampus. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Conform de Monumentenwet zijn gemeenten verplicht beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van het plangebied tot in de 20ste eeuw. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied.

De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld met beleidsregels voor de archeologische monumentenzorg.

Op de archeologische beleidskaart (p. 18, 19) wordt onderscheid gemaakt tussen een zone met een lage archeologische verwachting en een zone zonder archeologische verwachting. Elke van deze zones kent een specifieke normering voor het vaststellen of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling. Een specificatie van deze beleidsregels is te vinden op de beleidskaart.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan BMA gemeld moet worden. In overleg met de initiatiefnemer kunnen dan maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van het stadsdeel Oost heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het nieuwe bestemmingsplan Amstelcampus.

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Naast een specifiek archeologisch verwachtingsmodel worden tevens beleidsregels ten bate van opname in bestemmingsplan.

Het verwachtingsmodel is gebaseerd op een analyse van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over locaties nabij het plangebied.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Amstelcampus wordt in het noorden begrensd door de Singelgracht, in het oosten door de Van Musschenbroekstraat, in het zuiden door de Tilanusstraat en de Wibautstraat en in het westen door de Swammerdamstraat.

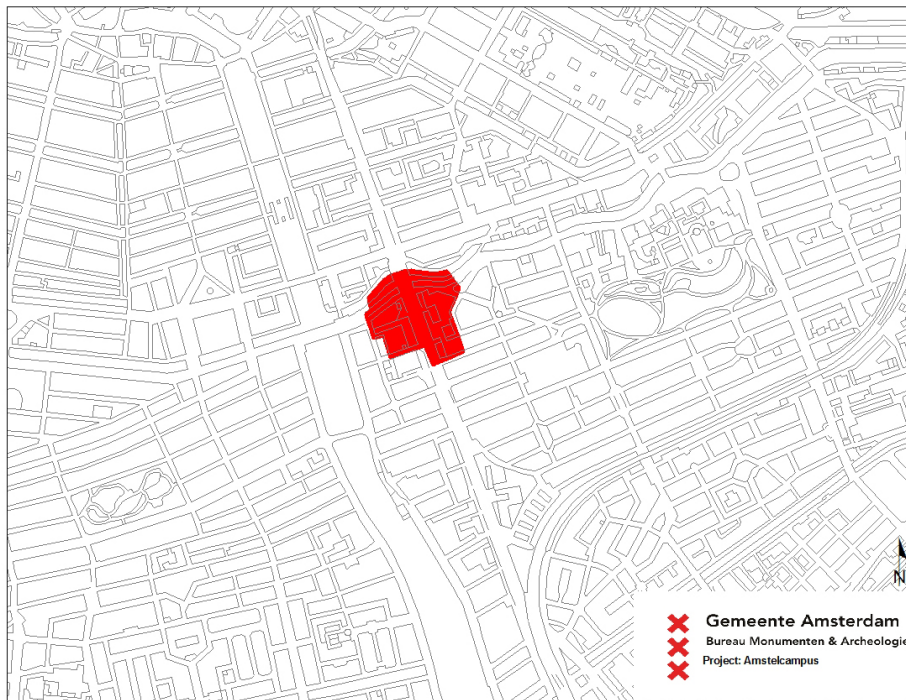
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel Oost
Contactpersoon De heer R. van de Camp
Adres Postbus 94801
Postcode / plaats 1090 GV Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 G
ARCHIS meldingsnr.	41965		
X-coördinaat NO	122.515	Y-coördinaat NO	485.964
X-coördinaat ZO	122.572	Y-coördinaat ZO	485.716
X-coördinaat ZW	122.348	Y-coördinaat ZW	485.707
X-coördinaat NW	122.292	Y-coördinaat NW	485.893

Locatie

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 op 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een uitgangspunt van de wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed.

2.2 Rijk

Om het Europese erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de uitgangspunten van dit verdrag is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties behouden moet blijven.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen en/of plaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud ex situ). Het inrichtings- of bouwplan dient dan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek.

De Monumentenwet geeft onder andere aan dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland het beleidskader en het streekplan. Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening in acht te nemen. In het beleidskader van de provincie is de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) opgenomen. Op deze kaart zijn gebieden weergegeven, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn en zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK). Op de AMK staan, op landelijke schaal, de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het Rijksbeleid besteedt de gemeente Amsterdam specifieke aandacht aan vroegrijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.³ Uitgangspunt hierbij is een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing en een kwalitatief en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

De wetgeving schrijft voor dat bij bestemmingsplannen rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische waarden. Om dit inzichtelijk te maken wordt een archeologisch bureauonderzoek opgesteld. De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning (omgevingsvergunning) een archeologisch rapport conform de KNA en de Amsterdamse richtlijnen en een archeologisch selectiebesluit dient te overleggen. Ook kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning of een aanlegvergunning voorschriften kunnen worden verbonden.

In de regels kan een uitzondering opgenomen worden, die duidelijk maakt in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. Bij de bepaling van de uitzonderingen voor archeologisch onderzoek wordt een combinatie van factoren in acht genomen, te weten: a) de specifieke aard van de cultuurhistorische / archeologische waarden en b) de ligging van het plangebied. Volgens deze systematiek gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten, variërend van archeologisch onderzoek in alle gevallen verplicht tot onvoorwaardelijke vrijgave van de grond. In de praktijk komen per plangebied meestal 2 tot 6 varianten voor. De volledige lijst met de dertien beleidsvarianten is als appendix opgenomen.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek de ruimtelijke planvorming bestaat een door het ministerie van OCW opgesteld pakket van maatregelen, de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Hierdoor kan per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma worden opgesteld. Er kan een onderscheid gemaakt worden in een Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB) (appendix: stroomschema archeologie BMA). Goede integratie van het archeologisch programma in het ontwikkelings- of bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering. Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch

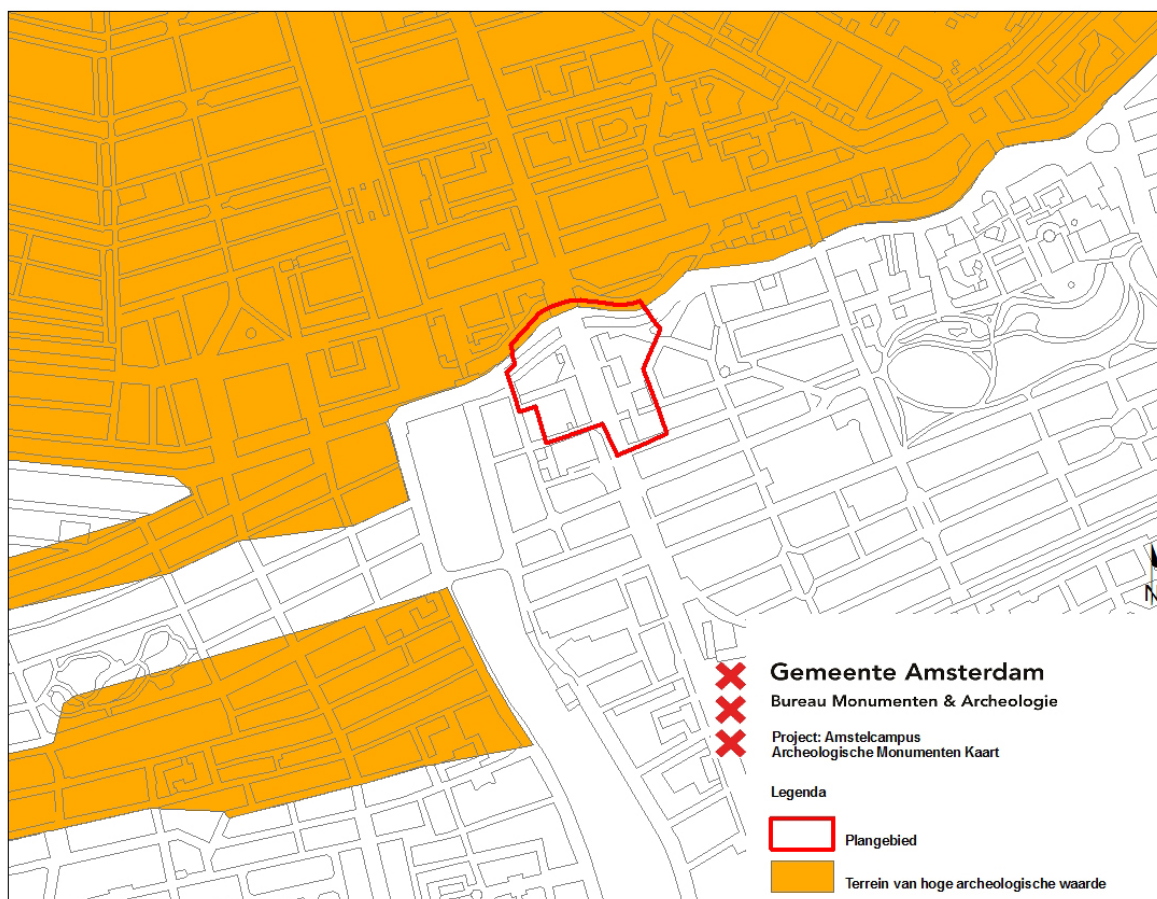
³ BMA 2005, 58.

onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

2.6 Situatie plangebied Amstelcampus

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Wel is een gedeelte van de Singelgracht gelegen in een, volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW), zone met een archeologische waardering (afb. 2). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is algemeen van aard en dient nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse in het volgende hoofdstuk.

2 Het plangebied Amstelcampus op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied valt voor een groot gedeelte buiten gebieden met een hoge archeologische waardering (oranje). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK

3 Natuurlijk landschap en historie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek: het zogenaamde Hollandveen. Deze veenlaag bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd door middel van grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Bij de ontginning van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De eerste bebouwing ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkburch de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg en Westenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

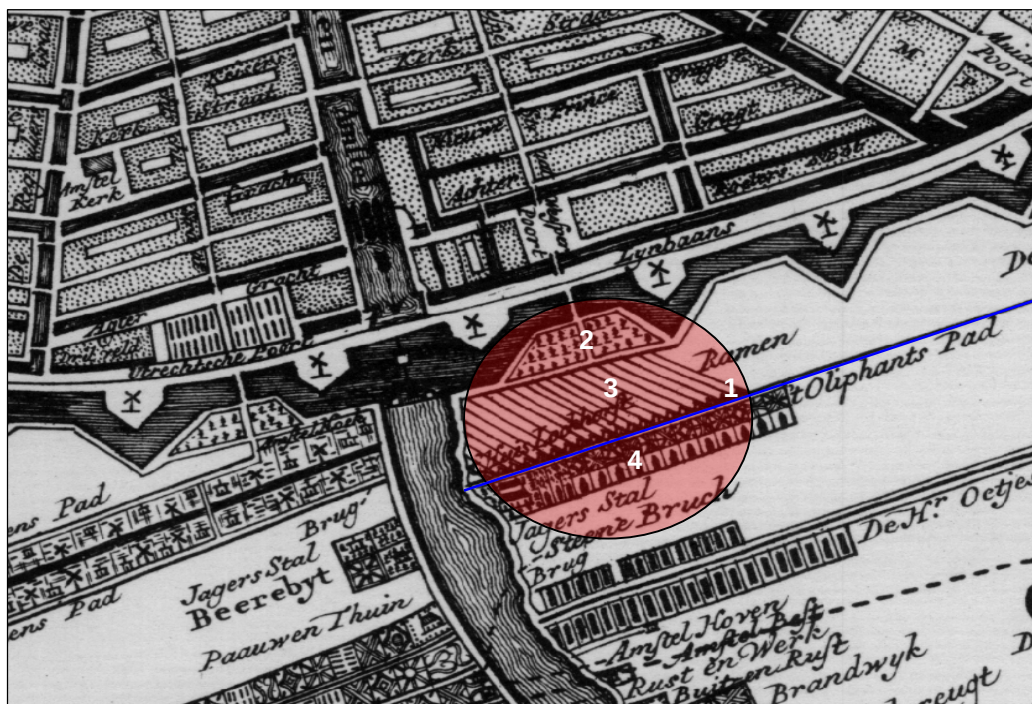
De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en West in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor de historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Pieter Mol (1770), de Chromotopografische kaart (1866-1953) en van Publieke Werken (1929).

Het plangebied Amstelcampus bevindt zich in de voormalige Overamstelse Polder, het gebied tussen de Singel en de voormalige Watergraafsmeer of Diemermeer. Deze polder maakte deel uit van het Amstelland, het landelijke gebied van Amsterdam rond de Amstel. De ontginning van dit gebied vond in de 12de en 13de eeuw plaats, waarbij de Amstel als ontginningsas werd gebruikt. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing.

De percelen werden door middel van sloten gescheiden. Deze perceelssloten dienden om het natte veengebied te ontwateren waardoor geschikt akkerland ontstond. Als bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Aangezien de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar werden ter bescherming achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.⁴ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁵

3 Globale ligging van het plangebied (in rood) op de kaart van Pieter Mol uit 1770:

1 Molenwetering, 2 (boom)beplanting, 3 houten ramen voor de katoendrukkerij, 4 moestuinen

De grootschalige ontginning van het veenlandschap gedurende de late middeleeuwen heeft geleid tot een continu proces van bodemdaling. Hierdoor kregen de zee en de getijdenwerking een toenemende invloed op het land. Met regelmaat overstroomde het veenweidegebied. De zee kon

⁴ Borger 1987, 16-17.

⁵ Stol 1993, 29.

bovendien via het aangelegde slotenstelsel tot diep in het achterland binnendringen. De overstromingen leidden tot erosie van het veen en verbreding van het IJ. Ook ontstonden grote binnenmeren zoals de Watergraafsmeer. Teneinde het landverlies te bestrijden gaven de graven van Holland in het begin van de 13de eeuw opdracht tot de aanleg van een zeedijk langs de gehele kust van het IJ. De Overamstelse Polder werd beschermd door de Diemerzeedijk.

Aan het begin van de 15de eeuw trad met de introductie van de windmolen een vernieuwing op binnen het waterhuishoudingssysteem. Aanvankelijk ging het om kleine molentjes, die de lager gelegen weilanden ontwaterden. Via molenweteringen werd het water uitgeslagen op de boezem, een hoger gelegen waterstelsel dat van het aangrenzende land en het buitenwater was afgescheiden en als tijdelijke bergplaats diende voordat het water op het buitenwater kon worden geloosd.⁶ Binnen het plangebied lag de Molenwetering die dwars door de polder naar de Amstel liep (afb. 3).⁷

De 17de eeuw was een periode van belangrijke stedelijke groei voor Amsterdam. In 1663 werd de halfcirkelvormige stadmuur met 26 bolwerken afgerond met de aanleg van het laatste oostelijke deel. Voor de bakstenen fortificatie liep een gracht. De kronkelende loop van de huidige Singelgracht herinnert nu nog aan het tracé van deze verdedigingslinie met bolwerken. Het plangebied grenst aan deze gracht. Het landelijk gebied direct buiten de stadswal rond Amsterdam werd in de 17de eeuw van steeds groter belang voor de groentevoorziening. Vanwege de economische bloei en het groeiende inwonertal van de stad nam toen de vraag naar agrarische producten toe. Het in 1627-29 drooggelegde Diemermeer of Watergraafsmeer werd verkaveld en ingericht voor de groenteteelt.⁸ Ook binnen het plangebied lagen enkele warmoezerijen (afb. 3).

4 Globale ligging van het plangebied (witte cirkel) met het Weesperpoortstation op de kaart van Publieke Werken uit 1929

⁶ Van de Ven, 2003, 59-68.

⁷ Heijdra & Popma 2001, 13-14.

⁸ Bakker 2004, 95.

Op de kaart van Mol uit 1770 is in het uiterste noorden in het plangebied (boom) beplanting te zien (afb. 3). Ten zuiden daarvan waren raamwerken gelegen voor de katoendrukkerij industrie. Katoendrukkerijen waren aangewezen op terreinen buiten de stad waar zij konden beschikken over schoon (spoel)water en bleekvelden. De Overamstelse Polder was bijzonder geschikt voor de inrichting van deze terreinen. In de weilanden aan de Singelgracht werden houten ramen neergezet om het geverfde katoen te drogen. Dit terrein werd 'de Raemen' genoemd.⁹

Door de polder liepen diverse paden. In het zuidwestelijke hoek van het plangebied, langs de Molenwetering, liep een smal en modderig pad ('t Oliphants Pad) waarlangs verschillende buitens lagen. Het pad is waarschijnlijk vernoemd naar de brug over de Molenwetering die de naam Olifantsbrug droeg. Ook een langs het pad gevestigde herberg had de naam D'Olyphant.¹⁰

3.3.1 Verstedelijking

Tot de eerste helft van de 19de eeuw was een groot deel van de Overamstelse Polder nog een buitenstedelijk gebied. Daarna veranderde het landschap drastisch. De aanleg van de Rhijnspoorlijn tussen Amsterdam en Utrecht markeerde het begin van een nieuwe periode van stedelijke groei. De spoorlijn werd in de Overamstelpolder parallel aan de Amstel aangelegd en kon in 1843 worden geopend. Op de kop van de lijn lag het Station Weesperpoort. Voor de aanleg moest een strook weilanden en moestuinen verdwijnen. Het station bestond aanvankelijk uit een klein stationsgebouw en enkele bijgebouwen. Al na enkele jaren moest het station worden uitgebreid. Bij het station werd een groot goederenemplacement aangelegd, wat bestond uit spoorlijnen, een goederenloods, een loswal en enkele kleine spoorgebouwen. Rond 1900 werd bijna het gehele plangebied in beslag genomen door het spooreplacement (afb. 4). Ook de Gooise Stoomtram Maatschappij had hier een klein station.

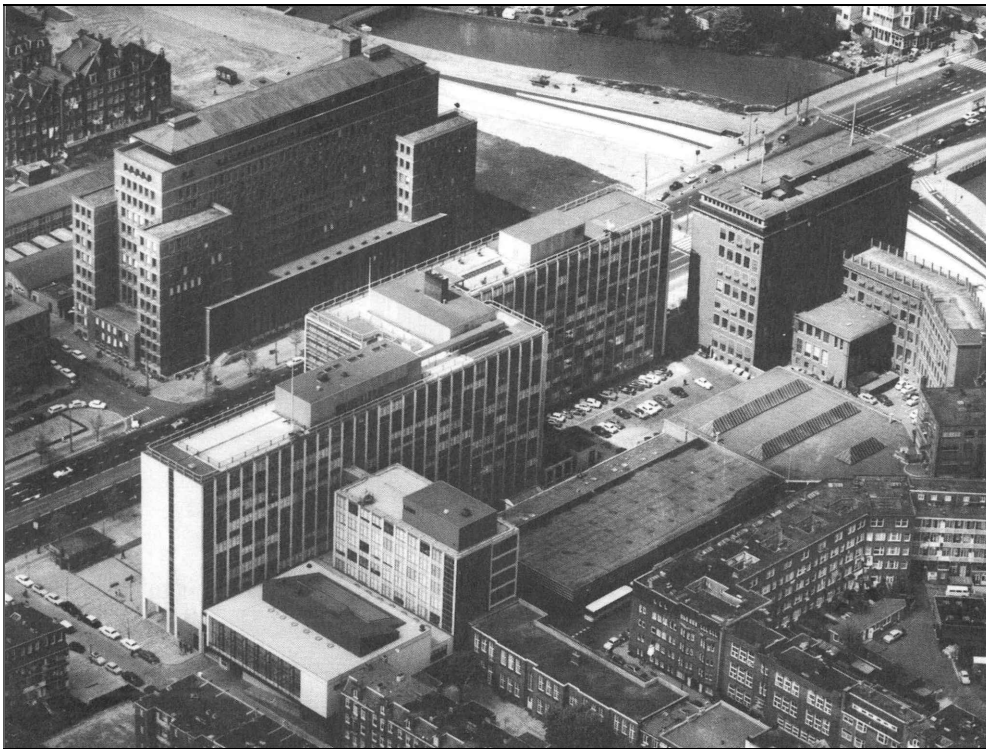

5 Afbraak fundering Weesperpoortstation (bron: Stadsarchief Amsterdam).

⁹ Heijdra & Popma 2001, 25-26.

¹⁰ Heijdra & Popma 2001, 19.

Aan het einde van de 19de eeuw was het inwonertal van Amsterdam zo gegroeid dat de stad weer moest uitbreiden. Hiertoe werden in een ring rondom de 17de-eeuwse binnenstad diverse nieuwe woonwijken aangelegd. De meeste gebieden binnen deze 19de-eeuwse ring werden verkaveld volgens het plan Kalff uit 1877, waarbij de oorspronkelijke percelering van de polder in de woonwijken werd opgenomen.¹¹ Het tracé van het voormalige Olifantspad en de Molenwetering werd opgenomen in de Eerste en Tweede Boerhaavestraat. In 1939 verloor het Weesperpoortstation zijn functie met de opening van het Amstelstation en Muiderpoortstation. Het Weesperpoortstation met bijbehorende gebouwen en het spoortracé werd tot op de funderingen gesloopt (afb. 5).¹² In de tweede helft van de 20ste eeuw werd het Rhijnspoorplein in het plangebied heringericht met de bouw van drie grote kantoorpanden - het gebouw van de Raad van de Arbeid van J.C. Blaauw uit 1951, het belastingkantoor van J. Friedhoff uit 1960 en het Wibauthuis van N. J. J. Gawronski uit 1968 – die een beeldbepalend stedenbouwkundig ensemble vormden als stadspoort aan de Wibautstraat.¹³ Het Wibauthuis is inmiddels in 2008 gesloopt. Ook werd de metro Oostlijn aangelegd en kwam er een tunnel in de Mauritskade als onderdoorgang van de kop van de Wibautstraat.

6 Luchtfoto van het plangebied, in 1968 vanuit het zuidoosten genomen, met op de voorgrond het Wibauthuis, rechts het gebouw voor de sociale verzekeringen en op de achtergrond het belastinggebouw.

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

In het plangebied werd tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. In de nabijheid zijn wel waarnemingen en/of archeologisch onderzoek gedaan door BMA. De desbetreffende vondsten en vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

¹¹ Wagenaar 1987, 148-49.

¹² Vriese 1966, 66-70.

¹³ Rossem 2004, 103-104

Overamstelstraat (OVA)

In 2004 heeft BMA veldonderzoek verricht op een locatie ten zuidwesten van het plangebied aan de Wibautstraat. Daarbij zijn bewoningssporen in de vorm van greppels en een bakstenen vloer uit de 18de eeuw aangetroffen. Hoofddoel van het onderzoek was het verkrijgen van informatie ten behoeve van de reconstructie van het voormalige landschap langs de Amstel. Het Hollandveen bevond zich in op dit terrein op gemiddeld 3,00 ÷ NAP.¹⁴

Eerste Boerhaavestraat 6-8 (EBH)

In 1999 is door een buurtbewoner na het afbranden van glasfabriek de Glasmof van de familie Hibbeln (Eerste Boerhaavestraat 6-8) een waarneming gedaan van muurresten. Mogelijk behoorden die toe aan de kopermolen van de familie Fortuyn die oorspronkelijk op dit terrein stond.

Metro-oostlijn Weesperplein (MWP6)

In de jaren '70 van de vorige eeuw is de metro-oostlijn onder de Wibautstraat ten oosten van het plangebied en op het Weesperplein ten noorden ervan aangelegd. Bij het Weesperplein zijn vondsten verzameld, voornamelijk uit de periode 1575 – 1650, die behoren tot stedelijk afval dat daar in het bodem was gestort. Bij het tracé Wibautstraat zijn voor zover bekend geen vondsten verzameld.

3.4.1 Bodemopbouw

Wat de bodemopbouw betreft, bestaat de bovenste laag (ca. 1,00 a 2,00 m dik) van het huidige maaiveld in het plangebied uit recent aangebrachte grond. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Overamstelse Polder op ca. 0,40 m ÷ NAP.¹⁵ Op basis van de huidige maaiveldhoogtes (tussen 0,10 en 1,50 m + NAP) kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten zich ca. 2,00 m onder het huidige maaiveld liggen.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Amstelcampus archeologische overblijfselen te verwachten die samenhangen met de natuurlijke loop van de Amstel en het gebruik van de Overamstelse polder van de 12de tot en met de 20ste eeuw.

Er kunnen sporen aanwezig zijn van de overstromingslagen van de Amstel die onderdeel zijn van het natuurlijk oeverlandschap. De inrichting van het landschap in de 12de eeuw en het agrarisch gebruik als landbouwgrond in de eeuwen daarna hebben waarschijnlijk weinig samenhangende sporen achtergelaten, afgezien van enkele verkavelingssloten. Wel kunnen in bepaalde zones van het plangebied sporen van agrarische bedrijven en de katoendrukkerij-industrie uit de 18de eeuw voorkomen. Halverwege de 19de eeuw is binnen het plangebied een spoorwegemplacement met diverse stationsgebouwen en perrons aangelegd.

Vanwege de grootschalige infrastructurele bouwactiviteiten in de 19de eeuw in het aannemelijk dat veel van de archeologische sporen uit de voorgaande eeuwen aangetast zullen zijn. Ook door de sloop van het Weesperpoortstation inclusief de verwijdering van de funderingsresten en de daarop volgende grootschalige 20ste-eeuwse bebouwing is de archeologische kwaliteit van de ondergrond in het plangebied zwaar aangetast.

¹⁴ Gawronski & Veerkamp 2008, 9-10.

¹⁵ Dienst der Publieke Werken 1967, 290-294

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn in delen van het plangebied Amstelcampus materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met het gebruik van de Overamstelse polder van de 12de tot de 20ste eeuw. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en de daardoor mogelijk opgetreden bodemverstoringen. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag en verstoringen.

Archeologische verwachtingszones

Het plangebied is opgedeeld in vier verwachtingszones:

Zone A: Singelgracht

Archeologische verwachting: laag.

Deze gracht maakte in eerste instantie onderdeel uit van de verdedigingslinie van Amsterdam, in een latere periode heeft het de bestemming van woongracht gekregen. In het tracé van deze gracht zijn losse vondsten en afval te verwachten die in de (voormalige) bedding zijn weggezonden. Grachtvondsten hebben een wijde verspreiding. Daarnaast is er kans op verstoring vanwege baggerwerk in het recente verleden. De archeologische verwachting is daarom laag.

Zone B: (Agrarische) bedrijven langs de Amstel

Archeologische verwachting: laag.

Betreft een zone van agrarische bedrijven (warmoezerijen) en een katoendrukkerij. De materiële neerslag betreft onder andere losse vondsten, afval en houten structuren (ramen). Dergelijke overblijfselen hebben een geringe samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

Zone C: Spoorwegemplacement en Weesperpoortstation

Archeologische verwachting: laag.

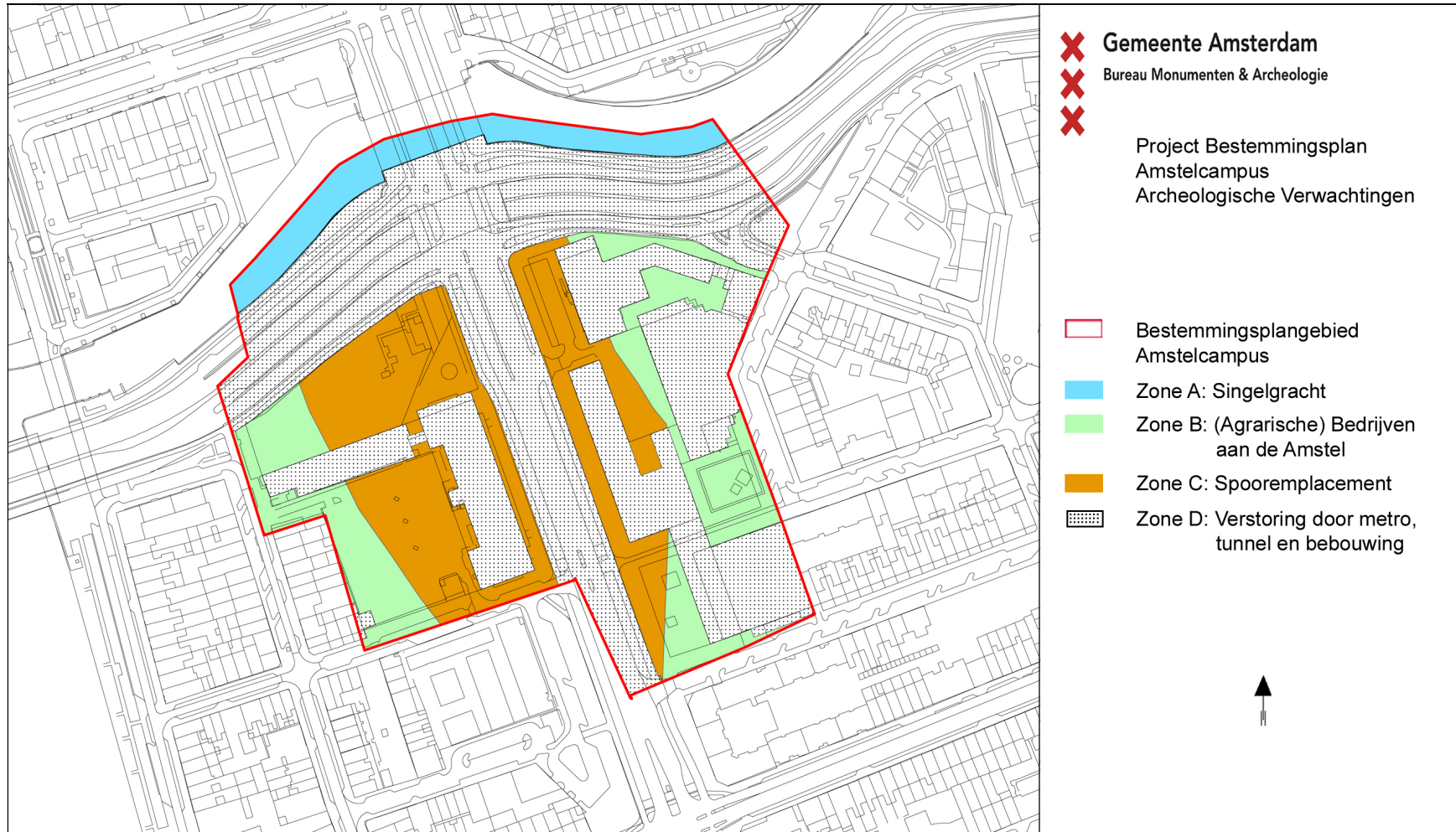
Betreft het spoorwegemplacement, het Weesperpoortstation en stationsgebouwen. De materiële neerslag betreft onder andere funderingen van treinrails, bielzen, funderingen van stationsgebouwen, zoals goederenloodsen en perrons. Dergelijke overblijfselen hebben een grote samenhang en een dichte verspreiding. Vanwege de verstoring door de aanleg van de metro-oostlijn en diverse kantoorpanden is de archeologische verwachting laag.

Zone D: Verstoring door metro, tunnel en bebouwing

Archeologische verwachting: geen

Bij de aanleg van de metro-oostlijn, de tunnel in de Mauritskade, wegen en bebouwing vanaf de 20ste eeuw is de ondergrond op deze plaatsen dermate verstoord dat de kans op aanwezigheid van archeologische waarden zeer gering is.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van het plangebied Amstelcampus is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (appendix: beleidsvarianten).

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones

Begrenzing plangebied

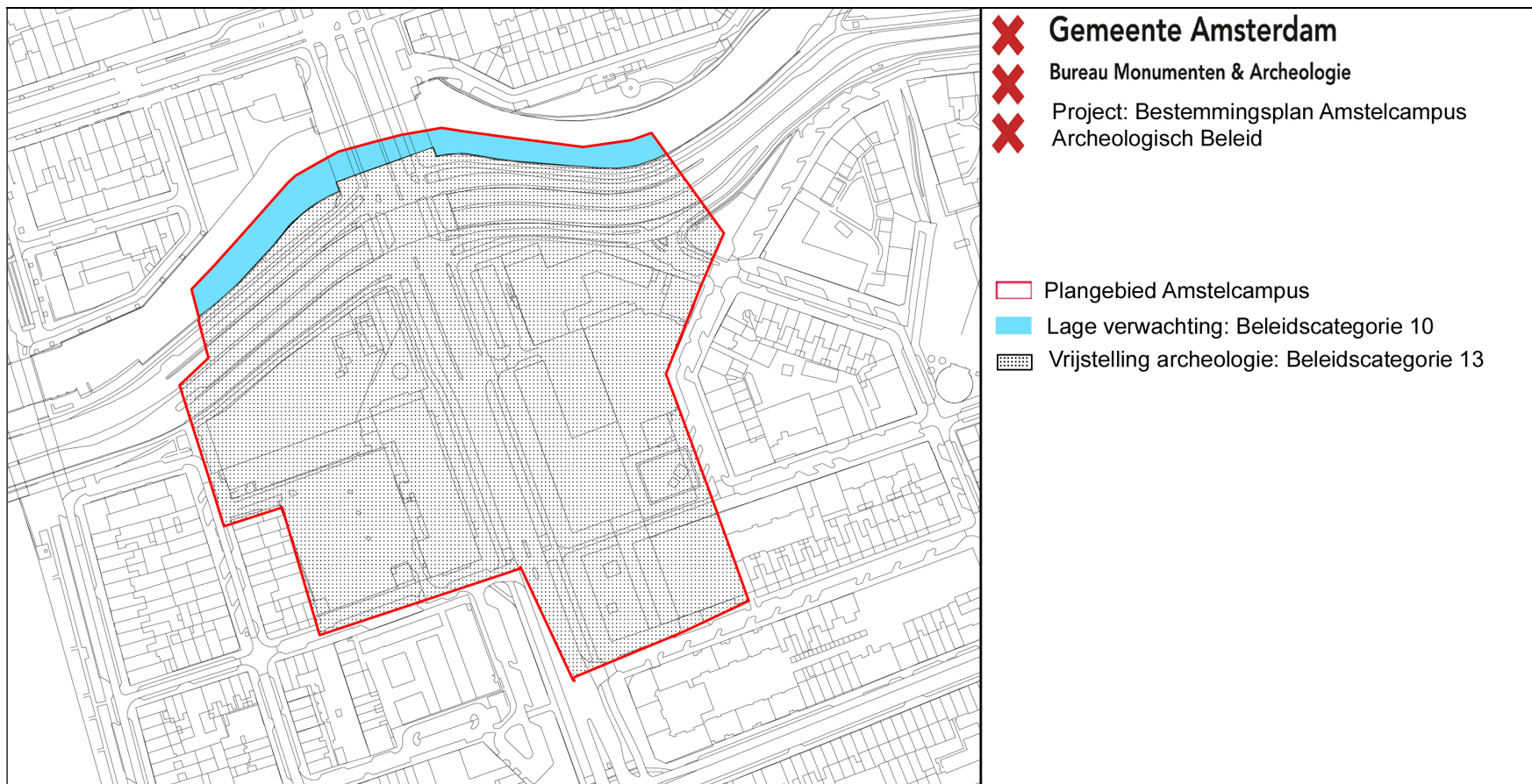
Beleidscategorie 10 bij lage verwachting (verwachtingszone A)

Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m² en dieper dan de baggerdiepte.

Beleidscategorie 13 bij lage en negatieve verwachting (verwachtingszones B, C en D)

Gebieden met een lage archeologische verwachting en gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden. Er geldt daarom in alle gevallen een uitzondering voor archeologisch onderzoek.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplan Amstelcampus.

De verwachtingskaart maakt onderscheid tussen drie zones met een lage verwachting en een zone zonder archeologische verwachting. Op de beleidskaart zijn deze verwachtingen gebundeld tot twee beleidszones waaraan beleidsregels zijn gekoppeld.

Voor de beleidszone met een lage verwachting (**verwachtingszone A**) geldt vrijstelling van archeologisch veldonderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m² en dieper dan de baggerdiepte.

Voor de beleidszone met een lage en negatieve archeologische verwachting (**verwachtingszones B, C en D**) geldt vrijstelling van verdere archeologische maatregelen.

Voor eventueel archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan BMA gemeld moet worden. In overleg met de initiatiefnemer kunnen dan maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005.

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', in: Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen 1987.

Bakker, B., 'De zichtbare stad 1578-1813', in: Carasso-Kok, M. (red.): *Geschiedenis van Amsterdam. Centrum van de wereld 1578- 1650*, Amsterdam, 2004.

Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10, 1967, 290- 294.

Heijdra, T. & M. Popma, *Stomweg gelukkig in Amsterdam Oost. De geschiedenis van de Dapperbuurt, Oosterparkbuurt, Weesperzijdestrook, Transvaalbuurt*, Alkmaar.

Rossem, V. van, 'Het Wibauthuis. Het technisch hoofdkantoor van de Amsterdamse sociaal-democratie', in: J. Gawronski, F. Schmidt, M-Th. Van Thoor (red), *Monumenten & Archeologie Amsterdam 3*. Amsterdam 2004, 102-111.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Ven, G. van de, 'Rijnland en Woerden', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* (2003-2), 59-68.

Vriese, J., 'Station Weesperpoort', *Ons Amsterdam* 18, 1966, 66-70.

Wagenaar, M.F., 'Nieuwe scheepvaartverbindingen. Holland op zijn smalst en Holland op zijn langst', in Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F. *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Ede/Antwerpen 1987, 160-163.

Afmelding:

Archiscode: 31639

datum: 21-07-2010

Controle proces en waardestelling
Voor akkoord

prof. dr. J. Gawronski
datum: 09-8-2010

Hoofd afdeling Archeologie BMA
prof. dr. J. Gawronski

Appendix: beleidsvarianten en stroomschema archeologie BMA

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van dertien varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 1 m onder maaiveld.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 2 m onder maaiveld.
- 6: Onbebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht) en in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of (bovenste) ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 1 m onder maaiveld.
- 8: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 2 m onder maaiveld.
- 9: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht).

Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

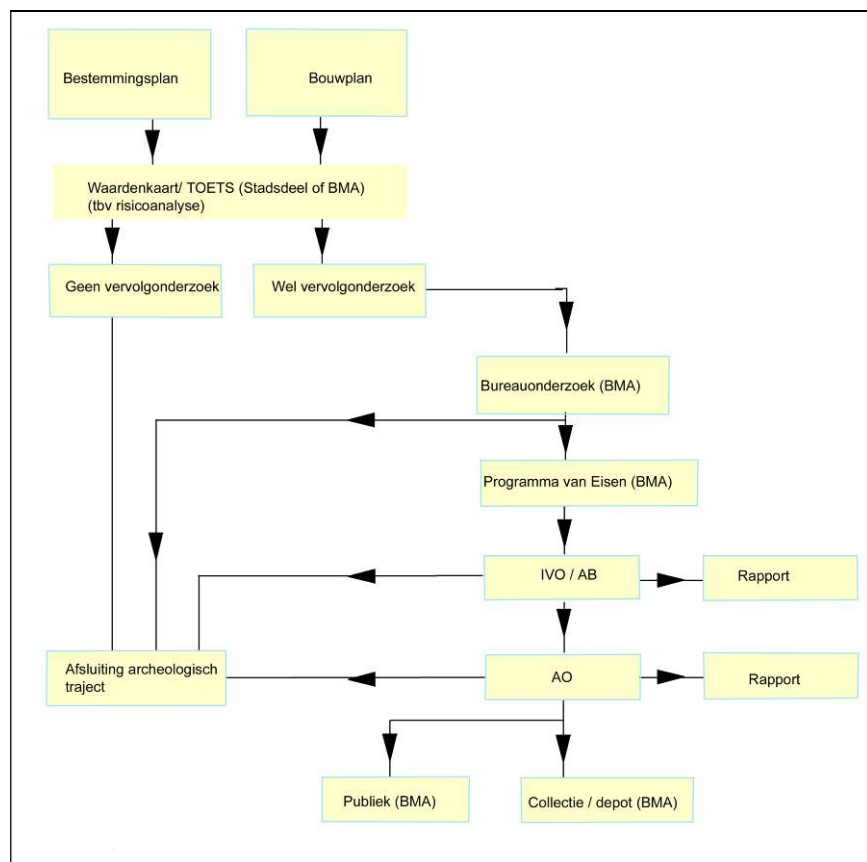
- 11: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 4 m ÷ NAP.

- 12: Gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 13: gebieden met een zeer lage verwachting of zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor alle beleidsvarianten geldt dat van het dieptecriterium alleen kan worden afgeweken als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 10-074

Datum:	09-08-2010
Status:	definitief
Redactie:	prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst:	drs. M. Stronkhorst
Cartografie:	R. Tousain

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2010
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.